

Uwagi wstępne

Przyjęta formuła tematyczna niniejszego opracowania już na wstępie wymaga kilku uściśleń i wyjaśnień. W pierwszej kolejności należy zastrzec, że nie zamierzam w tym z konieczności jedynie zarysowym ujęciu dokonywać całościowej oceny dorobku polskiej translatoryki biblijnej w kontekście jej ukształtowań językowo-stylistycznych, gdyż jest to praktycznie zadanie na obszerną monografię. Cele tego szkicowego ujęcia są znacznie skromniejsze, jakkolwiek nie sposób ukryć, że dotyczą zagadnienia, które towarzyszy mi od początku mojego filologicznego spotkania ze *Słowem*.

Także na prawach wstępnych mam zamiar raz jeszcze zadeklarować i podtrzymać stanowisko mówiące nie tylko o historycznie ugruntowanym statusie polskiego stylu biblijnego – stanowisko mające już dziś w polszczyźnie rangę filologicznego *opinio communis*, ale też chcę opowiedzieć się, jak zostało to zaznaczone w tytule, za określonym »wektorem« stylowym polszczyzny biblijnej,¹ jakim jest retoryczny wzorzec s t y l u w y s o k i e g o. Uzasadnienie tego stanowiska chciałbym oprzeć zarówno na swoich wieloletnich obserwacjach, jak też na wynikach prac tych polskich badaczy, dla których problematyka ta stanowi osobny obszar dociekań.

1. Problemy pojęciowe i definicyjne – perspektywa bibliistyczna i filologiczna

Zanim jednak przyjdzie podjąć próbę realizacji głównego celu niniejszego opracowania, konieczne wydaje się przedstawienie i wyjaśnienie kilku terminologicznych kwestii, które wiążą się z podjętym tematem. Nieunikniona w tym kontekście staje się wprawdzie konieczność zdefiniowania centralnego dla tych rozważań pojęcia

¹ W niniejszym opracowaniu w sposób zamierzony i na prawach równoważnych używane jest pojęcie »polski styl biblijny« obok pojęcia »polszczyzna biblijna«.

Stanisław KOZIARA

Institut Filologii Polskiej,
Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków
ORCID: 0000-0003-0206-5994

Polskie przekłady biblijne i ich związki ze stylistyką wysoką. Zarys problematyki

Polish biblical translations and their relationship to high stylistics: Outline of the problematic

This paper is an attempt to describe the experience of Polish biblical translation studies from the perspective of their relationship with high stylistics. The first aim of the study is to indicate the theoretical problems and possibilities of applying the concept of style in the context of linguistic properties of the canonical text of the Bible, followed by an attempt to define and determine the determinants of the Polish biblical style. In the author's opinion, the Polish biblical style was shaped by centuries of attempts to translate biblical books into Polish, including both the tradition of Catholic and Protestant translations involving literary forms of translation and stylistic adaptation of commonly selected biblical books. The study identifies two types of features of the Polish biblical style—primary and secondary. The former consists of a set of features reproducing the typical linguistic and stylistic properties of the original text (lexical, grammatical, phraseological, syntactic and stylistic Hebraisms and Graecisms). An important contribu-

tion to this set of features is made by those properties of biblical languages that had been derived from Hebrew and Hellenistic rhetorical traditions. The second set of features was shaped by Polish translation and biblical practices, mainly by those translations which achieved a special status in the Polish language. This was the case of two Old Polish translations of the Bible—the Catholic *Wujek's Bible* (1599) and the Protestant *Gdańsk Bible* (1632). These two versions served as primary texts among the Catholics and the Protestants in Poland until the mid-twentieth century and were congruous with archaic Polish. According to the author, the formally shaped patterns of the Polish biblical style lay at the basis of its strong links with high stylistics, which had conceptually been derived from notions of classical rhetorical theory.

Keywords: Polish Bible translations; Polish biblical style; stylistics; rhetoric; high stylistics

Number of characters / words: 49 307 / 6 567

Secondary language(s): Hebrew; Biblical Greek; Latin; Middle Polish

stylu, któremu tradycja filologiczno-retoryczna skłonna jest przypisywać różne znaczenia i zakresy referencyjne.

Z perspektywy historycznej rzecz ujmując, przy znacznym stopniu uogólnienia można wskazać na dwie, konkurencyjne w tym względzie teorie, z jakimi mamy do czynienia na gruncie polskim. W myśli pierwszej z nich, którą zwykle się określać mianem teorii retorycznej, mającej swoje podstawy w klasycznej retoryce helleńskiej, styl definiowany bywa jako wypadkowa wyboru i ukształtowania określonych elementów języka ze względu na cele przyświecające mówiącemu. Co najmniej zaś początków XIX stulecia sięga z kolei druga z koncepcji, określana mianem teorii ekspresywnej, bliższa ujęciu lingwistyczno-kulturowemu, traktująca styl jako sposób uzewnętrznienia przez mówiącego swoich uczuć, myśli i przeżyć, niekoniecznie dokonujący się li tylko w formie ekspresji werbalnej.²

W świetle powyższego rodzi się jednak kolejne, równie kluczowe pytanie, czy w ogóle możliwe jest odniesienie owych koncepcji stylu względem dzieła o tak specyficznej i złożonej naturze genetycznej, gatunkowej oraz językowej, jaką jest szeroko pojęty tekst biblijny. Na ten szczególny jego status składa się bowiem, najkrócej rzecz ujmując, swoista antologiczność *Biblii*,³ jej »wieloautorski« charakter, a także wysoce heterogeniczna natura poszczególnych ksiąg, nadająca całości, rzecz by można, *sui generis* znamion dzieła sylwicznego, czyli wysoce zróżnicowanego. Mimo owych stylowych odrębności, jakie ujawniają poszczególne księgi biblijne, możemy jednak spotkać się zarówno z biblistycznymi, jak też filologicznymi próbami spojrzenia na językowo-stylistyczną naturę *Pisma Świętego* widzianą zarówno w perspektywie tekstu kanonicznego, jak też jego przekładowych transpozycji na języki narodowe.

W pierwszym z nich, tj. w podejściu biblistycznym, istotne propozycje na gruncie polskim przynosi wielotomowa *Encyklopedia katolicka*, gdzie pod hasłem *Biblijny styl* spotykamy wyjaśnienie, że »jest to reprezentowany w pismach Starego Testamentu i Nowego Testamentu styl literacki, któremu w związku z zawartą w nim religijną treścią objawienia Bożego przypisuje się charakter sakralny«. ⁴ W dalszej części tegoż artykułu hasłowego eksplikacjom tym towarzyszy dodatkowe, nader ważne dla podjętego opracowania wyjaśnienie, że styl biblijny odznacza się dużą różnorodnością formalno-językową oraz koncepcyjno-ideową, dającą podstawy do wyróżnienia kilku odmian stylowych obecnych na kartach ksiąg biblijnych, jak: styl hieratyczny, liturgiczny, jurydyczny, mądrościowy, apokaliptyczny, kaznodziejski, antologiczny.⁵

W podobnym duchu swoje stanowisko w tej kwestii formułuje krakowski biblista Marcin Majewski, opowiadając się także za zróżnicowanym repertuarem stylowym, jaki ujawnia się w poszczególnych księgach biblijnych, co – zdaniem badacza – w istotny sposób wyznacza również określone dyrektywy w procesie tłumaczenia *Biblii* na języki narodowe.⁶

Praktycznie do końca ubiegłego stulecia próżno w polskiej refleksji filologicznej szukać nie tylko wyodrębnionej kategorii pojęciowej stylu biblijnego, ale też przyznania osobnego statusu szerzej postrzeganej religijnej odmianie stylowej polszczyzny ogólnej. Dość radykalnie sytuacja w tym względzie zmienia się dopiero na przełomie stuleci.⁷ Znamiona pionierskiej wręcz publikacji rodzimej w tym zakresie nosi niewielkich rozmiarów monografia Danuty Bieńkowskiej pt. *Polski styl biblijny*, ogłoszona drukiem na początku bieżącego stulecia.⁸ Odwołując się do koncepcji Teresy Skubalanki, traktującej styl jako efekt wielostopniowego procesu konkretyzacji

² SŁAWIŃSKI, Janusz et al. (ed.): *Słownik terminów literackich*, wydanie drugie poszerzone i poprawione, Wrocław 1998, s. 489-490; KLOCH, Zbigniew: *Polscy uczeni o stylu (1795-1830)*, in: *Pamiętnik Literacki* 84 (1993), zesz. 1, s. 136-161.

³ Warto przypomnieć, że grecki rzeczownik βιβλία, któremu odpowiada polski *Biblia*, ma formę liczby mnogiej i oznacza »zbiór ksiąg«.

⁴ STACHOWIAK, Lech: *Biblijny styl*, in: GRYGLEWICZ, Franciszek – ŁUKASZYK, Romuald – SUŁOWSKI, Zygmunt (eds.): *Encyklopedia katolicka*, t. II, Lublin 1989, s. 492.

⁵ *Ibidem*, s. 492-493.

⁶ MAJEWSKI, Marcin: *Jak przekłady zmieniają sens Biblii... O teorii i praktyce tłumaczenia Biblii*, Kraków 2013, s. 129-130.

⁷ Pozwolę sobie w tym miejscu przywołać pewną dyskusję, której byłem uczestnikiem, a może nawet powodem, a która miała miejsce w roku 1999 w Łodzi podczas konferencji dla uczczenia 400-lecia wydania *Biblii Wujka* (1599). W tej dyskusji reprezentowałem odłam, wcale wówczas jeszcze niedominujący, zwolenników jednoznacznie opowiadających się za przyznaniem osobnego statusu polskiemu stylowi biblijnemu.

⁸ BIENKOWSKA, Danuta: *Polski styl biblijny*, Łódź 2002.

Polskie przekłady biblijne i ich związki ze stylistyką wysoką. Zarys problematyki języka,⁹ łódzka lingwistka w funkcji definiensa dla pojęcia »polski styl biblijny« zaproponowała wówczas następującą eksplikację:

»Jest to jedna z odmian stylu (języka) religijnego jako funkcjonalnej odmiany polskiego języka narodowego realizowana w tekście Pisma Świętego, funkcjonująca w świadomości jego użytkowników jako kod, wzorzec, będący zespołem cech językowostylistycznych powtarzających się (wspólnych) w indywidualnych przekładach Biblii oraz pozostająca w ścisłym związku z pierwotnym (oryginalnym) stylem biblijnym.«¹⁰

Dotychczas, po dwóch dekadach od przedłożenia owej definicji, przyjdzie stwierdzić, że zachowuje ona nadal w znacznym stopniu znamiona trafnego określenia tak statusu, jak i wyznaczników polskiego stylu biblijnego. Z całą pewnością jeden z elementów definicji Bieńkowskiej jest niezwykle ważny dla określenia właściwości polszczyzny biblijnej, a tym samym kluczowy dla podjętych w tym szkicu wywodów. Dotyczy on wskazania na wyraźne związki polskiego stylu biblijnego z pierwotnym, oryginalnym stylem biblijnym. Ale od razu dodajmy w ślad za tym dalej idące wyróżnienia, które pozwoliłem sobie przed laty zaproponować w stosunku do cech i właściwości polskiego stylu biblijnego.¹¹ Zmierzają one w kierunku wskazania na dwie istotne składowe, tworzące zespół konstant polskiego stylu biblijnego, właśnie ową *p i e r w o t n ą*, łączącą polski styl biblijny z oryginalnym stylem / stylami *Biblii*, oraz *w t ó r n ą*, wyrosłą na kanwie rodzimych doświadczeń polszczyzny biblijnej, tj. głównie w dziedzinie praktyki i tradycji przekładowej. W moim przekonaniu w obydwu tych składowych należy upatrywać znamion i związków polskiego stylu biblijnego ze stylistyką wysoką. Spróbujmy zatem pokrótce uzasadnić tę tezę.

2. Prymarne właściwości polskiego stylu biblijnego

Mówiąc o prymarnych właściwościach polskiego stylu biblijnego, mających istotny wpływ na jego związki ze stylistyką wysoką, mamy na myśli te cechy kanonicznego tekstu *Pisma Świętego*, które zostały upowszechnione w głównej mierze w polskiej praktyce przekładowo-biblijnej. Zazwyczaj obejmują one systemowe właściwości języka hebrajskiego i greckiego uwidocznione w różnym stopniu na płaszczyźnie leksykalnej, gramatycznej, składniowej, jak też stylistycznej. Ich status stylowy w obrębie języka kanonicznego mógł być różny, od form i konstrukcji reprezentujących wzorzec języka literackiego po potoczny. Jednoznaczne zaś ich nacechowanie stylowe w polszczyźnie biblijnej było w dużej mierze efektem przeniesienia do jej zasobów jednostek i konstrukcji obcych, reprezentujących o wiele bardziej wykształcone struktury i systemy językowe. Do takich zaliczyć dają się np.:

- a) semityzmy i greczyzmy typu: »abba«, »drahma«, »gehenna«, »hosanna«, »pascha«, »sykomora«, »szabat«;
- b) semickie konstrukcje gramatyczne w rodzaju: *participium graphicum* (»Wstawszy, wyszedł«), *passivum divinum* (»Będzie wam otworzone«, »Zostaną pocieszeni«), struktury pleonastyczne (»Głosił, mówiąc«);
- c) hebrajskie i greckie idiomy i frazeologizmy, nierzadko przeniesione do tłumaczeń katolickich via *Wulgata*, np. »łóże boleści« (hebr. *éres dewáj*, gr. *κλίνη ὀδύνη*, łac. *lectus doloris*), »wiergać przeciw ościeniowi« (gr. *πρὸς κέντρα λακτιζειν*, łac. *contra stimulum calcitrare*), »kamień węgielny« (gr. *κεφαλὴ γωνίας*, łac. *caput anguli*);
- d) systemowe wykładniki składni hebrajskiej (np. *waw narrativum*) oraz greckiej (tzw. styl *kai*), np. »I wziął ze sobą Jezus dwunastu, i rzekł im« (*Mt 20,17*); »I jedli, i najedli się, i zebrali, co zbyło z ułomków...« (*Łk 9,17*);¹²
- e) postpozycyjny szyk przydawki względem rzeczownika, np.:
»Zmiłuj się nade mną, Boże, w m i ł o s i e r d z i u s w o i m«;
»W ogromie swej litości zglądź n i e p r a w o ś ć m o j ą« (*Ps 51,1*);
- f) finalna pozycja orzeczenia w zdaniu, np.: »Pokój zostawiam wam, pokój mój wam daję« (*J 14,27*); »Przeciwnik niech skargę napisze« (*Hi 31,35*);

⁹ SKUBALANKA, Teresa: *Historyczna stylistyka języka polskiego. Przekroje*, Wrocław 1984, s. 28.

¹⁰ BIEŃKOWSKA, *Polski styl biblijny* (< ref. 8), s. 13.

¹¹ KOZIARA, Stanisław: *Polshczyzna biblijna i w poszukiwaniu wzorca stylowego. Doświadczenia i współczesność*, in: KOZIARA, Stanisław – PRZYCZYNA, Wiesław (eds.): *Polshczyzna biblijna – między tradycją a współczesnością*, t. 1, Tarnów 2009, s. 19-33.

¹² KĘPIŃSKA, Alina: *Składnia XVI-wiecznych przekładów Ewangelii na język polski*, <https://ewangelie.uw.edu.pl/files/skladnia.pdf>.

g) paraleliczny tok składniowy: »Śpiewajcie Panu psalm przy wtórze cytry / przy wtórze cytry i przy dźwięku harfy« (Ps 98,5).¹³

Należy w tym miejscu wyraźnie zaznaczyć, że odwzorowanie bardzo wielu cech pierwotnego stylu biblijnego w polskich przekładach jest w przeważającej mierze efektem stosowania metody dosłownego tłumaczenia *Biblii*. Technika ta w znacznym stopniu sprowadzała się do reprodukcji cech powierzchniowych oryginału bez odtworzenia jego efektu.¹⁴ Owa praktyka, mająca swoje wyraźne świadectwa przede wszystkim w rodzimych tłumaczeniach dawnych, niemal w równym stopniu objęła tak katolickie, jak i protestanckie inicjatywy translacyjno-biblijne. Przez część badaczy ten tryb trwał, co charakterystyczny rys polskiej translatoryki biblijnej postrzegany często bywa w kategoriach pejoratywnych, określane niekiedy wymownym mianem »grzechu dosłowności«.¹⁵ Patrząc jednakże z perspektywy ostatecznego ukształtowania się właściwości polszczyzny biblijnej, proces ten należałoby paradoksalnie postrzegać raczej w kategoriach »błogosławionej winy«, tj. głównego czynnika mającego wpływ na zbiór określonych konstant stylistycznych polszczyzny biblijnej.¹⁶

O tym, że była to w pełni świadomie obierana przez tłumaczy metoda, dobitnie przekonuje chociażby ks. Jakub Wujek w przedmowie do własnego tłumaczenia *Nowego Testamentu* z roku 1593:

»W samym lepak Pisma św. na polskie przekładaniu takim się zachował (według nauki Augustyna i Hieronima św.), że – ile być mogło a ile rzecz nasza polska dopuszczała – słowom od słowa przelożył nic nie przydawając ani ujmując, ani odmieniając z Pisma św., a więcej własności słów greckich i łacińskich aniżeli gładkości, abo ozdobności słów polskich folgując. Dla czego też wiele greczyzmów i hebraizmów [...] w tekście naszym umyślnie zostawił [...].«¹⁷

Z kolei jako w znacznym stopniu osobny rewir doświadczeń polszczyzny biblijnej, w których dają się odnaleźć jej językowe związki z oryginalnym, pierwotnym stylem biblijnym, należy bezsprzecznie zaliczyć szeroki krąg zjawisk wyrosłych na retorycznym podłożu tekstu kanonicznego. Badania te od dawna prowadzone są w obszarze egzegezy i hermeneutyki biblijnej, zaś ich rezultaty zdają się dostarczać pokażnej porcji argumentów na rzecz bliższego rozpoznania także stylowej natury ksiąg biblijnych.

Mowa tu z jednej strony o paralelach wskazujących na obecność w tekstach biblijnych bogatego repertuaru gatunków i figur przynależnych do tradycji retoryki helleńskiej, jak np. paradoks, antyteza, gnoma, z drugiej zaś o równie licznych świadectwach »zapożyczeń« do języka biblijnego jednostek obiegowych o greckiej proveniencji literackiej, filozoficznej bądź też nierzadko politycznej.¹⁸ Obok tradycji retoryki antycznej w obszarze poszukiwań genetycznych uwarunkowań językowo-stylistycznej natury *Biblii*, na prawach w znacznej mierze odrębnych, od niedawna lokuje się także nurt retoryki semickiej. Zmierzają one w pierwszej kolejności do odkrywania literackich form i gatunków biblijnych, znajdujących swoje retoryczne uzewnętrz-

¹³ Paraleliczny tok składniowy (*parallelismus membrorum*) uważany jest za najbardziej wyrazistą figurę poetycką języka biblijnego, zaznaczającą swoją obecność przede wszystkim w psalmodii starotestamentowej, w której dają się odnaleźć cztery typy układów paralelnych: synonimiczny, syntetyczny, antytenetyczny i klimaktyczny. Z obszernej, obcojęzycznej literatury na ten temat wskazać należy m.in. pracę: KUGEL, James L.: *The Idea of Biblical Poetry. Parallelism and Its History*, New Haven 1981. Z opracowań rodzimych zob. STRUS, Andrzej, ks. – WARZECHA, Julian, ks. – FRANKOWSKI, Janusz, ks. (eds.): *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych, 7: Pieśni Izraela. Pieśń nad Pieśniami, Psalmi, Lamentacje*, Warszawa 1988, s. 23-27; SYNOWIEC, Juliusz St., ks.: *Gatunki literackie w Starym Testamencie*, Kraków 2003, s. 30-33.

¹⁴ Stanowisko to w pełni podziela także, przywołany uprzednio, biblista Marcin Majewski, zdaniem którego »pozostawienie w tłumaczeniu semityzmów i greczyzmów (cech języków oryginalnych) spowodowało ukształtowanie się swoistego stylu polszczyzny, który – choć nie używany w mowie – jest dziś łatwo rozpoznawalny«, zob. MAJEWSKI, *Jak przekłady zmieniają sens Biblii...* (↵ ref. 6), s. 135.

¹⁵ PIELA, Marek: *Grzech dosłowności we współczesnych polskich przekładach Starego Testamentu*, Kraków 2003.

¹⁶ KOSSOWSKA, Maria: *Werbaliizm jako metoda przekładu Pisma św. (szkic na podstawie tekstu Nowego Testamentu)*, in: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 8 (1961), zesz. 4, s. 5-32.

¹⁷ SMEREKA, Władysław, ks. (ed.): *Nowy Testament w przekładzie ks. dr. Jakuba Wujka T.J. z roku 1593*, Kraków 1966, s. LXVI.

¹⁸ WOJCIECHOWSKI, Michał: *Wpływy greckie w Biblii*, Kraków 2012.

Polskie przekłady biblijne i ich związki ze stylistyką wysoką. Zarys problematyki

nienie zarówno w warstwie kompozycyjnej,¹⁹ jak też w drodze wykorzystania odpowiednich środków stylistycznych.²⁰

Jednym z najbardziej wyrazistych efektów retorycznie zorientowanej analizy tekstów biblijnych jest m.in. odkrycie w ich zasobach specyficznych struktur kompozycyjno-składniowych, odwołujących się głównie do symetrii i paralelizmu. Ich najbardziej reprezentatywną odmianę stanowi figura chiazmu, w równym stopniu swą genezą sięgająca tak antycznej, jak i semickiej tradycji retorycznej.²¹ Ten typ ukształtowania przynosi przed wszystkim nader liczne nowotestamentowe frazy sentencjonalne, jak np.:

»Szabat [A] jest dla człowieka [B], a nie człowiek [B] dla szabatu [A]« (Mk 2, 27);

»Kto się wywyższa [A], będzie unижony [B], a kto się unija [B], będzie wywyższony [A]« (Mt 23,12);

»Kto [A] mieczem wojuje [B], ten [A] od miecza ginie [C]« (Mt 26,52)

Kunsztowna budowa chiazmowa znajduje również czytelne poświadczenia w szerszych strukturach tekstowych, np. o randze całej perykopy:

A — »Bo kto chce zachować swoje życie,

B — straci je,

B¹ — a kto straci swe życie z mego powodu,

A¹ — znajdzie je« (Mt 16,25).²²

A — »Na początku było Słowo,

B — a Słowo było u Boga,

B¹ — i Bogiem było Słowo,

A¹ — Ono było na początku u Boga« (J 1,1-2).²³

Retoryczna »kondycja« tej figury w równym stopniu stanowi potwierdzenie tych właściwości ksiąg biblijnych, które wiązały się z ich »pierwszą naturą«, tj. tradycją oralną (*oral history*), poprzedzającą pisany status większości ksiąg biblijnych.²⁴

Równie czytelne odwołania do retorycznego dziedzictwa – tak Jerozolimy, jak i Aten – przynosi licznie obecna w tekstach biblijnych figura hiperboli,²⁵ której rodzime poświadczenia zawierają się w takich biblizmach, jak:

»Łatwiej (jest) wielbłądowi przejść przez ucho igielne, niż bogatemu wejść do królestwa niebieskiego« (Mt 19,24; Mk 10,25; Łk 18,25);

»Wiara góry przenosi« (np. Mt 19,24);

»widzieć źdźbło w oku brata, a w swoim belki nie dostrzegać« (Mt 7,3; Łk 6,41).

¹⁹ Mowa tu głównie o pracach francuskiego biblisty Rolanda Meyneta i jego koncepcji binarności języka biblijnego. Koncepcja ta jako centralną właściwość języka biblijnego traktuje jego paraleliczno-paratactyczną strukturę, obecną na równi na poziomie gramatycznym, dyskursywnym, jak i tekstowym, por. MEYNET, Roland: *Wprowadzenie do hebrajskiej retoryki biblijnej*, tłum. K. ŁUKOWICZ – T. KOT, Kraków 2001; IDEM: *Binarność, podstawowa cecha języka biblijnego*, in: KOMURKA, Renata (ed.): *Język Biblii a język współczesny. Praca zbiorowa*, Kraków 2006, s. 11-22, por. także: CZERSKI, Janusz: *Wpływ języka hebrajskiego i aramejskiego na nowotestamentalną grekę*, in: LEWICKI, Andrzej Maria – CHLEBDA, Wojciech (eds.): *Problemy frazeologii europejskiej. II: Frazeologia a religia*, Warszawa 1997, s. 338-340; SZYMIK, Stefan: *Sztuka kompozycji tekstów biblijnych w służbie Bożego Słowa w perspektywie retorycznej*, in: PIKOR, Wojciech, ks., (ed.): *Język Biblii. Od słuchania do rozumienia* [= Studia Biblica, 11], Kielce 2003, s. 103-111.

²⁰ BÜHLMANN, Walter – SCHERER, Karl: *Sprachliche Stilfiguren der Bibel. Von Assonanz bis Zahlenspruch Ein Nachschlagewerk*, Giessen 1994.

²¹ Swoją niezwyklej dynamikę badania nad chiazmem rozwinęły przede wszystkim na gruncie amerykańskim, w czym osobny i największy udział miał Nils Wilhelm Lund, autor szeregu prac dotyczących badań nad chiastycznym ukształtowanie ksiąg biblijnych.

²² *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy benedyktynów tyńskich, wydanie piąte na nowo opracowane i poprawione [Biblia Tysiąclecia], Poznań 2014, s. 1164.

²³ *Ibidem*, s. 1238.

²⁴ Szerzej na temat genezy oraz obecności retorycznej figury chiazmu w polszczyźnie biblijnej zob. KOZIARA, Stanisław: *Dziedzictwo retoryczne we współczesnych zbiorach biblizmów języka polskiego. Casus chiazmu*, in: PUDA-BLOKESZ, Magdalena – RYSZKA-KURCZAB, Magdalena (eds.): *Dialog z Tradycją, VIII: Dziedzictwo antyczne i biblijne dziś*, Kraków 2020, s. 179-192.

²⁵ WRONKA, Stanisław: *Hiperboliczne wypowiedzi w Biblii*, in: CHROSTOWSKI, Waldemar – STRZAŁKOWSKA, Barbara (eds.): *Patrzmy na Jezusa, który nam w wierze przewodzi*, Warszawa 2012, s. 678-703.

Przywołane świadectwa obecności w zasobach stylowych polszczyzny biblijnej genetycznych i formalnych związków z tradycją retoryczną zdają się w pełni przemawiać na rzecz silnego udziału »literackiego kodu«, jako prymarnie przynależnego tekstowi kanonicznemu.²⁶ Wejście tą drogą polszczyzny w krąg oddziaływania tekstu biblijnego, w którego zasobach zaznaczyły obecność tak właściwości retoryki semickiej, jak i klasycznej, postrzegać należy zatem jako płaszczyznę spotkania języka polskiego z cechami języków prestiżowych, spotkania mającego na równi charakter nobilitujący, jak i wzbogacający nie tylko stylowe rejestry polszczyzny biblijnej, ale też o wiele szerzej postrzegane zasoby języka polskiego.²⁷ Nietrudno zatem o konstatację, że ten waloryzujący wpływ biblijnej tradycji retorycznej bez wątpienia można traktować jako »zaszczep« na grunt polszczyzny znamion stylu wysokiego.

3. Wtórne właściwości polskiego stylu biblijnego i ich wpływ na stylistykę wysoką

Pora przejść do kolejnej części niniejszego opracowania, którego zadaniem jest wskazanie na drugi, wtórny krąg właściwości, mających wpływ na związki polszczyzny biblijnej ze stylistyką wysoką. Jak już zostało to powiedziane na wstępie, pod pojęciem »wtórność« należy tu rozumieć te czynniki i zjawiska stylotwórcze, które zdeterminowane zostały przez specyficzne uwarunkowania powstałe na gruncie polskiej translatoryki biblijnej.

W pierwszej kolejności wśród tych czynników wskazać należy na osobliwy status niektórych, rodzimych tłumaczeń biblijnych. Jak bowiem wiadomo, w tradycji i praktyce tłumaczeń *Biblii* na języki wernakularne, w których mamy do czynienia z bogatą i wielowiekową serią przekładową, część z tekstów przekładowych zyskała status uprzywilejowany, przejmując rolę bądź to swego rodzaju *textus receptus*, bądź też tłumaczenia wyróżnionego w drodze tradycji, w niektórych wypadkach tworzącego podstawę i zaczyn kształtowania się literackich języków narodowych. Przykładowo, tę rangę w języku niemieckim zyskało XVI-wieczne tłumaczenie *Biblii* Marcina Lutera, zaś w języku czeskim tzw. *Biblia kralická* z końca XVI stulecia. W języku polskim zaś ten szczególny status przez wiele wieków dzierżył katolicki przekład *Pisma Świętego* dokonany u schyłku doby renesansowej przez jezuitę rodem z wielkopolskiego Wągrowca, ks. Jana Jakuba Wujka. Fakt, iż opublikowana w roku 1599 pełna wersja tego tłumaczenia z niewielkimi zmianami przetrwała praktycznie aż do lat sześćdziesiątych XX wieku w roli podstawowego i zarazem liturgicznego tekstu *Biblii* wśród katolików w Polsce, sytuuje ów przekład na prawach fenomenu nie tylko natury religijnej, ale też filologicznej.²⁸ Wielowiekowa obecność w polskiej przestrzeni językowej tłumaczenia przechowującego w swych zasobach obfite pokłady polszczyzny XVI-wiecznej, z czasem coraz bardziej archaicznej, sprawiła, że zjawisko konserwatyzmu językowego stanie się ostatecznie jednym z głównych wyróżników polskiego stylu biblijnego, jako pełnego dostojęstwa s t y l u h i e r a t y c z n e g o, a zatem przynależnego do stylistyki wysokiej.²⁹

Tym samym jeszcze w połowie ubiegłego stulecia tak w wielkomięjskich katedrach, jak też drewnianych, wiejskich kościołkach do wiernych docierała polszczyzna biblijna swą szatą językową przypominająca polszczyznę doby renesansowej. W nieco zmodernizowanym wydaniu *Biblii Wujkowej* z roku 1962 tak oto pobrzmiwała perykopa z *Ewangelii św. Mateusza*, przywołująca scenę Jezusowego błogosławieństwa udzielonego dzieciom (Mt 19,13-15):

²⁶ Określenie »kod literacki« nawiązuje do znanej pracy kanadyjskiego badacza Northropa Frye'a, w której potwierdzenie znajduje teza o literackim charakterze wielu ksiąg biblijnych oraz ich wpływie na kształtowanie się poetyckiej wyobraźni licznej rodziny języków, por. FRYE, Northrop: *Wielki kod. Biblia i literatura*, przekł. Agnieszka FULIŃSKA, przekład przejrzał i wstępem opatrzył Michał Paweł MARKOWSKI, Bydgoszcz 1998.

²⁷ Zagadnień tych dotyczą m.in. takie prace, jak: KWILECKA, Irena: *Staropolskie przekład Biblii i ich związki z biblistyką europejską. Zarys problematyki*, in: EADEM: *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Poznań 2003, s. 209-230; LEWASZKIEWICZ, Tadeusz: *Rola przekładów Biblii w formowaniu języków literackich europejskiego kręgu kulturowego*, in: KAMIŃSKA, Maria – MAŁEK, Eliza (eds.): *Biblia a kultura Europy*, t. I, Łódź 1992, s. 232-248; WALCZAK, Bogdan: *Rola Biblii w rozwoju języków i językoznawstwa. Zarys problematyki*, in: WOŹNIAK, Ewa (ed.): *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy*, Łódź 2000, s. 155-167; KOZIARA, Stanisław: *Polszczyzna biblijna a polszczyzna literacka. Historyczne związki i uwarunkowania*, in: *Poznańskie Spotkania Językoznawcze* 35-36 (2018), s. 55-65.

²⁸ KOZIARA, Stanisław: *Rola Biblii Jakuba Wujka w dziejach kultury polskiej*, in: SŁOWIŃSKI, Roman (ed.): *Biblia Jakuba Wujka w życiu i kulturze narodu polskiego*, Poznań 2013, s. 41-64; WALCZAK, Bogdan: *Rola przekładu Biblii autorstwa Jakuba Wujka w dziejach języka polskiego*, in: *ibidem*, s. 65-81.

²⁹ MIGDAŁ, Jolanta – PIOTROWSKA, Agnieszka K.: *Konserwatyzm językowy jako cecha przekładów biblijnych*, in: KOZIARA – PRZYCZYNA (eds.), *Polszczyzna biblijna* (← ref. 11), s. 313-322.

»13. Wtedy mu przyniesiono dziatki, aby włożył na nie ręce i modlił się, a uczniowie lajali ich. 14. Lecz Jezus rzekł im: Dopuszcie dziatki i nie zabraniajcie im przychodzić do mnie; albowiem takich jest królestwo niebieskie. 15. A gdy włożył na nie ręce, odszedł stamtąd.«³⁰

Dziś, w wyniku nowszych studiów nad polszczyzną biblijną, stanowisko o wyłączności *Biblii Wujkowej* w roli głównego źródła kształtowania i utrwalania wzorców polskiego stylu biblijnego, mające do niedawna jeszcze niemal rangę aksjomatyczną, nie jest już możliwe do utrzymania. Przez długi bowiem czas niezbyt dobitnie w polskiej refleksji historycznojęzykowej zaznaczał obecność ten oto fakt, iż Wujkowe tłumaczenie *Pisma Świętego* stanowiło bynajmniej nie początek, lecz w istocie zwieńczenie najstarszej fazy w poszukiwaniach rodzimej szaty polszczyzny natchnionej.³¹ Brak tej perspektywy w niedostatecznym świetle stawał wcale niemałe dokonania składające się na »przedwujkową« serię tłumaczeń, tak średniowiecznych, jak i renesansowych, pomijając tym samym istotny czynnik tak ewolucji, jak też zależności warsztatu filologicznego i translatorskiego jezuitę z Wągrowca względem dokonań jego poprzedników.³² Związków tych nie skrywał też sam ks. Wujek, w przedmowie do własnego tłumaczenia *Nowego Testamentu* pisząc:

»Oprócz tekstu greckiego i łacińskiego miałem też przed oczyma wszystkie przekłady Nowego Testamentu polskie: krakowski, brzeski, nieświeski, Budnego i Czechowiców, a czasem też i czeski, które mi do obierania słów co nawłasnieszszych polskich nie mało pomogły.«³³

Jest też w tym miejscu podkreślenie dobrze znanego faktu, że ostateczny swój kształt *Biblia Wujkowa* w pełnym wydaniu z roku 1599 zawdzięczała cenzorskiej ingerencji specjalnej do tego celu powołanej komisji. Nie wchodząc w tym miejscu w szczegóły działań owego gremium, którego rezultaty są dziś dość dobrze znane i na ogół oceniane krytycznie, nie sposób jednak nie przypomnieć, że polegały one głównie na przywróceniu niemal literalnej zgodności Wujkowego przekładu z łacińskim tekstem *Biblii* w wersji tzw. *Wulgaty klementyńskiej* z roku 1592. Mimo stwierdzonych wielu negatywnych skutków działań cenzorskich, po latach moich doświadczeń coraz bliżej mi jednak do roli »obrońcy« osławionej Komisji, jako tych działań, które nierzadko wzmacniały związki polskiego stylu biblijnego ze stylistyką wysoką. Przywracanie pełnej zgodności z *Wulgatą* wszak oznaczało w wielu wypadkach włączanie do zasobów polszczyzny biblijnej tych właściwości, które wynikały z Hieronimowego odwołania się do retorycznych wzorców łaciny doby Cycerona i Kwintyliana.

Wszelkie próby zmierzające dziś do faktycznej oceny roli i miejsca *Biblii* w przekładzie Jakuba Wujka jako źródła polskiego stylu biblijnego winny być rozpatrywane nie tylko w kontekście doświadczeń jego »poprzedników«, ale też w równym stopniu o 33 lata młodszej od Wujkowego tłumaczenia protestanckiej *Biblii gdańskiej* z roku 1632. Podobnie bowiem jak katolicy *Biblii Wujkowej*, tak ewangelicy polscy *Biblii gdańskiej* wyznaczyli na ponad trzy wieki rolę tekstu podstawowego. Dostrzeżone już wcześniej związki i zależności językowe tekstu gdańskiego z *Biblią Wujką*³⁴ znalazły w ostatnich latach kolejne potwierdzenie.³⁵ Trudno więc nie podzielić wymownego stwierdzenia Zygmunta Kubiaka, wybitnego polskiego filologa klasycznego i zarazem próbującego sił na niwie przekładu biblijnego, jakie kryje się w słowach:

³⁰ *Pismo Święte Starego i Nowego w przekładzie polskim W. O. Jakuba Wujka S.J.* Teksty poprawili oraz wstępami i krótkim komentarzem opatrzyli: ks. S. STYŚ, ks. W. LOHN, wydanie trzecie, poprawione, Kraków 1962, s. 45-46.

³¹ W odniesieniu do staropolskich tłumaczeń *Psalterza* tezę tę, popartą rzetelną analizą materiałową, wyraziła przed laty wybitna znawczyni dziejów obecności *Biblii* w języku polskim Maria Kossowska, zob. KOSSOWSKA, Maria: *Z dziejów polskiego stylu psalterzowego*, in: *Język Polski* 42 (1962), zesz. 2, s. 135-148; zesz. 3, s. 194-212.

³² KOZIARA, Stanisław: *Miejsce i znaczenie protestanckich przekładów Pisma Świętego w historii polszczyzny biblijnej (zarys opisu)*, in: *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza* 25 (2018), nr. 2, s. 149-172.

³³ SMERKA (ed.): *Nowy Testament w przekładzie ks. dr. Jakuba Wujka T.J.* (↵ ref. 17), s. 67.

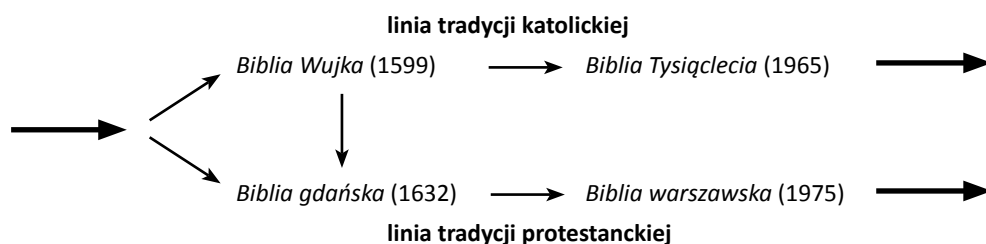
³⁴ Mowa tu przede wszystkim o stanowisku, przywołanej już uprzednio, Marii Kossowskiej, wyrażonym w klasycznym studium nad historią *Biblii* w języku polskim, por. KOSSOWSKA, Maria: *Biblia w języku polskim*, t. 2, Poznań 1969, s. 85-95.

³⁵ LISOWSKI, Tomasz: *Soła Scriptura. Leksyka Nowego Testamentu Biblii gdańskiej (1632) na tle porównawczym. Ujęcie kwantytatywno-dystrybucyjne*, Poznań 2010; SZUREK, Marzena Maria: *Z dziejów polszczyzny biblijnej. Biblia Wujka (1599) a Biblia gdańska (1632). Studium komparatywne*, Kraków 2013.

»Mowa polska w Biblii Wujka, Biblii Gdańskiej zdumiewająco dźwiga potęgę i czule przechowuje czar stylu biblijnego obu Testamentów.«³⁶

Dodajmy jedynie i nie bez znaczenia: czar stylu wysokiego. Co więcej, opartego na dwóch liniach tradycji: katolickiej i protestanckiej, a zatem niejako »ekumenicznego« w swej genezie.

Jak wiadomo, obydwie te staropolskie tłumaczenia *Biblii*³⁷ *de facto* zastąpione zostały w roli tekstów podstawowych dopiero przez translacje powstałe w drugiej połowie XX stulecia, tj. odpowiednio przez katolicką *Biblię Tysiąclecia* (1965) oraz protestancką *Biblię warszawską* (1975). Zakreślony zatem przez te teksty swego rodzaju »polski czworobok przekładowo-biblijny« wyznacza językowo-tekstową płaszczyznę oraz cezury czasowe (1599/1632/1965/1975) w procesie utrwalania i upowszechnienia swoistych cech polszczyzny biblijnej o znamionach stylistyki wysokiej.³⁸ Zależności te można ująć w formie takiego oto schematu:

Jako ilustracja językowo-tekstowych powinowactw owego »przekładowego czworoboku« niech posłuży przypowieść o siewcy w wersji z *Ewangelii według św. Łukasza* (Łk 8,4-8):

***Biblia Wujka* (1599)³⁹**

»4. A gdy sie wielka rzesza schodziła i z miast kwapili sie do niego, rzekł przez podobieństwo:

5. Wyszedł, który sieje, siał nasienie swoje. A gdy siał, jedno upadło podle drogi i podeptano jest, a ptacy niebiescy pozobali je.

6. A drugie upadło na opokę. A wszedszy, uschło, iż nie miało wilgotności.

7. A drugie padło między ciernie, a społem wszedszy ciernie zadusiło je.

8. A drugie padło na ziemię dobrą, a wszedszy, uczyniło owoc stokratny. To mówiąc wołał: Kto ma uszy ku słuchaniu, niechaj słucha.«

***Biblia gdańska* (1632)⁴⁰**

»(4) A gdy się schodził wielki lud, i z różnych miast garnęli się do niego, rzekł przez podobieństwo; (5) Wyszedł rozsiewca, aby rozsiewał nasienie swoje; a gdy on rozsiewał, tedy jedno padło podle drogi i podeptane jest, a ptaki niebieskie podziobały je. (6) A drugie padło na opokę, a gdy wzeszło, uschło, przeto iż nie miało wilgotności. (7) A drugie padło między ciernie; ale ciernie wespół z niem wzrosły, i zadusiły je. (8) A drugie padło na ziemię dobrą, a gdy wzeszło, przyniosło pożytek stokratny. To mówiąc, wołał: Kto ma uszy ku słuchaniu, niechaj słucha!«

***Biblia Tysiąclecia* (1965)⁴¹**

»(4) Gdy zebrał się wielki tłum i z miast przychodzili do Niego, zaczął mówić przez przy-

³⁶ KUBIAK, Zygmunt: *Przestrzeń dzieł wiecznych. Eseje o tradycji kultury śródziemnomorskiej*, Kraków 1993, s. 155.

³⁷ Określenie »staropolski« w kontekście polskich tłumaczeń biblijnych ma w niniejszym opracowaniu charakter bardziej umowny, nie w pełni odpowiadający chronologizacji dziejów języka polskiego.

³⁸ Tę fazę w dziejach polskich translacji biblijnej uznać należy jako kluczową dla ukształtowania się stylowego wzorca polszczyzny biblijnej, por. KOZIARA, Stanisław, in: *Próba periodyzacji dziejów polszczyzny biblijnej*, in: *Język Polski* 100 (2020), zesz. 4, s. 10-20.

³⁹ Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystano fototypiczne wydanie tekstu *Biblii Wujka* z zastosowaniem pisowni uproszczonej, opublikowane w ramach serii »Biblia Slavica«: KWILECKA, Irina – ROTHE, Hans (eds.): *Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu według łacińskiego przekładu starego...*, przez Jakuba Wujka z Wągrowca, w Krakowie 1599, Paderborn 2012.

⁴⁰ Wykorzystano elektroniczną wersję tekstu *Biblii gdańskiej* z zastosowaniem pisowni uproszczonej: *Biblia Święta. To jest Księgi Starego i Nowego Przymierza [...], na polski pilnie i wiernie przetłumaczone*, Gdańsk 1632 [= *Biblia gdańska*], <https://www.bibliagdanska.pl/>.

⁴¹ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował zespół

powieści: (5) »Siewca wyszedł siać ziarno. A gdy siał, jedno padło obok drogi i zostało podeptane, a ptaki powietrzne wydziobały je. (6) Inne padło na skałę i, gdy wzeszło, uschło, bo nie miało wilgoci. (7) Inne znowu padło między ciernie, a ciernie razem z nim wyrosły i zagłuszyły je. (8) Inne w końcu padło na ziemię żyzną i gdy wzrosło, wydało plon stokrotny«. Przy tych słowach wołał: »Kto ma uszy do słuchania, niechaj słucha!«

Biblia warszawska (1975)⁴²

»(4) A gdy się zeszło wiele ludu i z miast przybywali do niego, rzekł w podobieństwie: (5) Wyszedł siewca rozsiewać ziarno swoje. A gdy siał, jedno padło na drogę i zostało zdeptane, a ptaki niebieskie zjadły je. (6) A drugie padło na opokę, a gdy wzeszło, uschło, bo nie miało wilgoci. (7) A inne padło między ciernie, a ciernie razem z nim wzrosły i zadusiły je. (8) A jeszcze inne padło na ziemię dobrą i, gdy wzrosło, wydało plon stokrotny. To mówiąc, wołał: Kto ma uszy do słuchania, niechaj słucha.«

Bez trudu dostrzec można, że wzorzec stylowy polszczyzny biblijnej, jaki wniosły obydwie teksty staropolskie – *Biblia Wujka* oraz *Biblia gdańska* –, znajduje kontynuacyjne linie w odpowiednich tłumaczeniach współczesnych. Powinowactwa te widoczne są na równi we wspólnej lub stycznej warstwie leksykalnej (np. »siewca«, »opoka«), w pokrewnych strukturach gramatycznych (np. »mówiąc, wołał«), utrwalonych połączeniach wyrazowych (np. »ptaki niebieskie« // »ptaki powietrzne«, »plon stokrotny« // »owoc stokrotny«, »Kto ma uszy ku« // »do słuchania, niechaj słucha«), a także w wiernym naśladowaniu addytywnej składni tekstu greckiego (styl *kai*). Na marginesie warto zauważyć, że skala owych powinowactw silniej zaznaczyła swoją obecność w linii protestanckiej: *Biblia gdańska* – *Biblia warszawska*.⁴³ Nie ulega też wątpliwości, że przytoczone świadectwa językowe stanowią właściwości wpisujące się tak w krąg prymarnych, jak też wtórnych cech polskiego stylu biblijnego o znamionach stylistyki wysokiej.

Bardzo zmiennie w tym kontekście kształtują się losy polskiej translatoryki biblijnej widziane w perspektywie ostatnich dziesięcioleci. Na podstawie dotychczas przeprowadzonych badań daje się w tym względzie wyprowadzić kilka uogólniających wniosków.⁴⁴ Pierwszy z nich sprowadza się do stwierdzenia, iż poczynając od lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia mamy w Polsce do czynienia z wyraźnym odejściem w katolickiej praktyce przekładowo-biblijnej od językowego wzorca *Biblia Wujkowej*. Nie oznacza to jednak całkowitego porzucenia związków współczesnej polszczyzny biblijnej z jej doświadczeniami historycznymi. Mimo odmiennych deklaracji redakcyjnych te bowiem dają się nadal wskazać w języku, mającej już pięć edycji, *Biblia Tysiąclecia* – »następczyni« *Biblia Wujka* w roli podstawowego tekstu liturgicznego w polskim Kościele katolickim.⁴⁵ Osobny swój udział w kultywowaniu owych związków zaznaczają także współczesne inicjatywy translacji biblijnych podejmowane przez poetów bądź filologów (Roman Brandstaetter, Bohdan Drozdowski, Anna Kamieńska, Zygmunt Kubiak, Czesław Miłosz, Anna Świderkówna).⁴⁶ Te świadectwa kontynuacyjne coraz bardziej stają dziś jednak

polskich biblistów pod redakcją benedyktynów tyńieckich, edycja pierwsza, Poznań 1965 [= *Biblia Tysiąclecia*], s. 1293-1294.

⁴² *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego, Warszawa 1975 [= *Biblia warszawska*], s. 1105-1106.

⁴³ Por. LISOWSKI, Tomasz: *Język Biblii warszawskiej, współczesnego protestanckiego przekładu Pisma św. wobec tradycji*, in: KSIĄŻEK-BRYŁOWA, Władysława – DUDA, Henryk (eds.): *Język polski. Współczesność, historia*, t. 2, Lublin 2002, s. 123-140.

⁴⁴ Z bogatej literatury w tym zakresie przyjdzie wskazać m.in. na takie prace, jak: BINEK, Paweł: *O współczesnych polskich przekładach biblijnych świadomie nawiązujących do tradycyjnego stylu biblijnego*, in: WOŹNIAK (ed.), *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy* (← ref. 27), s. 211-218; KOZIARA, Stanisław: *Tradycyjne biblizmy a nowe polskie przekłady Pisma Świętego (ujęcie filologiczno-normatywne)*, Kraków 2009; SZCZEPIŃSKA, Bożena: *Ewangelie tylekroć tłumaczone... Studia o przekładach i przekładaniu*, Gdańsk 2005.

⁴⁵ KOZIARA Stanisław: *Biblia Tysiąclecia wobec tradycji polszczyzny biblijnej – uwagi jubileuszowe*, in: *Język Polski* 96 (2016), zesz. 4, s. 15-31; MATUSZCZYK, Bożena: *Biblia Tysiąclecia wobec tradycji Wujkowego przekładu Pisma Świętego*, in: WOŹNIAK (ed.), *Inspiracje chrześcijańskie w kulturze Europy* (← ref. 27), s. 201-210; PIETKIEWICZ, Rajmund: *Biblia Tysiąclecia w tradycji polskiego edytorstwa biblijnego. Biblia Polonorum. Historia Biblii w języku polskim*, t. V: *Biblia Tysiąclecia (1965-2015)*, Poznań 2015.

⁴⁶ Por. BARCIŃSKA-NOWAK, Małgorzata: *Biblia wierszem dziś. Studium językowo-stylistyczne*, Lublin 2015; BĄBA, Stanisław – FLICIŃSKI, Piotr: *Biblizmy frazeologiczne w Ewangelii według św. Łukasza w przekładzie Zygmunta Kubiaka na tle innych przekładów*, in: KOZIARA – PRZYCZYNA (eds.), *Polszczyzna biblijna* (← ref. 11), s. 99-110; FELSKI, Wiesław, ks.: *Biblijne przekłady Czesława Miłosa. Studium filologiczno-egzegetyczne*, Pelplin 2008; PIEŁA, Marek: *Uwagi o przekładzie Psalterza przez Bohdana Drozdowskiego*, in:

w konfrontacji z praktykami sytuującymi się w nurcie antytradycjonalistycznym. Wśród wielu źródeł i przyczyn owych przewartościowań wskazać należy na zwrot ku nowym, niekiedy dość awangardowym metodom i technikom translacyjnym, jak przekład dynamiczny, filologiczny czy interlinearny. W niemalym stopniu udział mają tu także współczesne tendencje, będące pochodną silnie lansowanej dyrektywy komunikatywności przekazu, skłonu ku bliżej nieokreślonym współczesnym zasobom polszczyzny, podlegającym dziś przemożnemu wpływowi kultury masowej, jakże często świadomie naruszającej retoryczną zasadę stylowego *decorum*.⁴⁷ Najdalej idące okazują się jednak próby odrywania polszczyzny biblijnej od jej historycznych doświadczeń i związków z polszczyzną literacką, jednym z ważniejszych źródeł oraz przestrzeni uobecnienia stylistyki wysokiej. Efekty tego rodzaju rozwiązań translatorskich łatwo dostrzec, zestawiając je z utrwaloną w polskiej tradycji religijno-kulturowej wersją *Modlitwy Pańskiej*, mającą pełny prototyp tekstowy w *Ewangelii św. Mateusza (Mt 6,9-13)*:

Wersja utrwalona

»Ojcie nasz, któryś jest w niebie, święć się imię Twoje, przyjdź królestwo Twoje, bądź wola Twoja jako w niebie, tak i na ziemi. Chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj i odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom. I nie wódz nas na pokuszenie, ale nas zbaw ode złego. Amen!«

Parafraza (1991)⁴⁸

»Nasz Ojcie w niebie, chwalimy Twe święte imię. Prosimy Cię, aby zapanowało Twoje królestwo. Niech wypełni się Twoja wola na ziemi, tak jak w niebiosach. Daj nam i dzisiaj chleba, którym nas codziennie obdarzasz, i odpuść nam grzechy, jak i my odpuszczamy tym, którzy nas krzywdzą. Chroń nas w chwilach pokus i wybaw od złego.«

Przekład dynamiczny (2021)⁴⁹

»Abba!, nasz Ojcie w Niebiosach,
tylko Ty jesteś Święty!
Niech Twoje Królestwo szybko już nastanie,
a Twoja wola niech się realizuje
– zarówno w Niebiosach, jak i tu na Ziemi!
Obdarzaj nas codziennie pokarmem,
którego tak bardzo nam trzeba.
Uwolnij nas, prosimy, od naszych win
w taki sam sposób, jak i my uwalniamy tych,
którzy są naszymi dłużnikami!
Prosimy też, abys nie poddawał nas
zbyt wielu testom czy próbom,
lecz abys chronił nas od zła pod wszelką postacią.
[...] Amen!«

Przekład na gwara podhalańską (2002)⁵⁰

»Ojcie nas, coś jest w niebie,
niek sie swinynci imie Twoje!
Niek przydzie Twoje królowanie; niek sie spełnio Twoja wólo na ziyemi,
tak jako i w niebie. Chleba nasego powszedniego dej nom dzisiok;
i odpuść nom nase przewiny, tak jako my darujemy tym, co nam przewiniyli;
I nie dej, coby my sie dali pokusie, ba nos uchowej ode złego!«

PODOLAK, Barbara – ZABORSKI, Andrzej – ZAJĄC, Grażyna (eds.): *Oriental Languages in Translation*, t. 2, Cracow 2005, s. 175-186; SZCZEPIŃSKA, Bożena: *O wierne i wyraziste słowo przekładowe. Anny Świderkówny tłumaczenie Ewangelii według św. Mateusza*, in: *Gdańskie Studia Językoznawcze* 7 (2000), s. 137-164.

⁴⁷ Por. KOZIARA, Stanisław: *Współczesne tendencje w polskiej translatoryce biblijnej. Aspekty lingwistyczne*, in: *Slavia* 85 (2016), zesz. 3, s. 359-372.

⁴⁸ *Słowo życia. Parafraza Nowego Testamentu we współczesnym języku polskim*, Warszawa 1991.

⁴⁹ *Dobra Wiadomość o ratunku w Chrystusie. Nowy Przekład Dynamiczny opatrzony przypisami i odnośnikami referencyjnymi do osobistego studiowania, a także komentarzami filologicznymi, historycznymi i teologicznymi*, Warszawa 2021, s. 61.

⁵⁰ *Ewangelie w przekładzie Marii Matejowej Torbiarz na gwara górali skalnopodhalańskich z Zakopanego*, Poznań – Zakopane – Krzeptówki 2002, s. 20-21.

Poszukiwanie źródeł oraz językowych związków polskich przekładów biblijnych ze stylistyką wysoką nie może ominąć także tych doświadczeń, które obejmują niezwykle bogatą w dokonania rodzimą tradycję literackich prób przybliżeń ksiąg biblijnych. Śmiem twierdzić, że mamy w tym wypadku do czynienia w znacznym stopniu ze specyfiką polską. Mowa tu o dokonaniach swymi początkami sięgających już XVI stulecia, określanego wyróżniającym mianem »złotego wieku« polskiej *Biblii*, który może poszczycić się nie tylko kilkoma tłumaczeniami całego – tak katolickiego, jak i protestanckiego – kanonu *Pisma Świętego*, ale też wysokiej próby osiągnięciami w zakresie »przenoszenia« *Biblii* w obszary współtworzące jej rodzime kody literackie. Osobną linię wyznacza tu tradycja poetyckich parafraz psalmodii biblijnej z *Psalterzem Dawidowym* Jana Kochanowskiego na czele, w którym to dziele polska literatura upatruje zarówno najbardziej szczytnych osiągnięć w ogóle, jak też źródła wykształcania się szeregu typowych konstant polszczyzny biblijnej, szczególnie uwidocznionych w bogactwie operowania synonimiką psalterzową.⁵¹

Nie jest więc dziełem przypadku, że arcydzieło poetyckiej parafrazy biblijnej księgi psalmów Jana Kochanowskiego po dziś dzień jest utworem, na którym wspiera się przemożna część polskiej psalmodii nieszpornej. Jako zaledwie probierz jej najwyższych rejestrów artystycznych niech posłuży początkowa strofa *Psalmu 91*:

»Kto sie w opiekę poda Panu swemu,
A całym prawie sercem ufa jemu,
Śmieie rzec może: »Mam obrońcę Boga,
Nie będzie u mnie straszna żadna trwoga.«⁵²

Żywotność tej linii spotkania się słowa biblijnego z rodzimym słowem poetyckim znajdzie swoje poświadczenia niemal na wszystkich, kolejnych etapach dziejów polszczyzny w ogóle. Do niej też przynależy urzekająca swą urodą i kunsztem poetyckim o dwa stulecia młodsza parafraza psalterzowa pióra Franciszka Karpińskiego, także współtworząca kolekcje polskiej psalmodii nieszpornej. Na dowód jej poetyckich walorów wystarczy przywołać bodaj najkrótszy w tym zbiorze tekst *Psalmu 116*:

»Boga naszego chwalcie wszystkie ziemie,
Daj mu cześć winną całe ludzkie plemię!
Bo litość Jego nad nami stwierdzona,
A prawda Pańska wiecznie uiszczona.«⁵³

W tym obszarze poszukiwań źródeł spotkania polszczyzny biblijnej ze stylistyką wysoką przyjdzie także wskazać na ten nurt rodzimej tradycji, którą współtworzy dziedzina literackiej stylizacji biblijnej. Sądzić wolno, że i w tym wypadku mamy do czynienia ze specyficznymi dla polskiej przestrzeni religijno-kulturowej doświadczeniami, których początki datują się już od XVII stulecia. Rodzimym wzorem odniesień i stylizacyjnych nawiązań stawał się tu przede wszystkim język *Biblii Wujkowej*, w miarę upływu czasu coraz bardziej nasycony hieratyczną patyną polszczyzny dawnej. Ale też trudno z roli wzorca w tym względzie, jak pokazują to bliższe obserwacje, wyłączyć protestancką *Biblię gdańską*.⁵⁴ Najbardziej dobitne świadectwa stylizacyjnych nawiązań do biblijnych wzorców gatunkowych, tematycznych oraz artystycznych wiążą się z dobą polskiego romantyzmu, a w szczególności z jego pierwiastkami mesjanistycznymi. To w językowych przestrzeniach Wujkowego przekładu szukał należyj miary prozodycznej oraz paralel mesjanistycznych Adam Mickiewicz w *Księgach narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*.⁵⁵ Aby odnaleźć czytelne świadectwa owego naśladownictwa, wystarczy przywołać zaledwie kilka początkowych wersów tego utworu:

»1. Na początku była wiara w jednego B O G A, i była Wolność na świecie. I nie było praw, tylko woła BÓGA, i nie było panów i niewolników tylko patriarchowie i dzieci ich.
2. Ale potem ludzie wyrzekli się BÓGA jednego, i naczynili sobie bałwanów, i kłaniali się im, i zabijali na ich cześć krwawe ofiary, i wojowali za cześć swoich Bałwanów.

⁵¹ KOZIARA, *Polszczyzna biblijna a polszczyzna literacka* (← ref. 27), s. 55-65.

⁵² KOCHANOWSKI, Jan: *Dzieła wszystkie. Psalterz Dawidów*, cz. 1, ed. Jerzy WORONCZAK, Wrocław 1982, s. 283.

⁵³ *Psalterz w przekładzie Franciszka Karpińskiego*, Warszawa 2011, s. 299.

⁵⁴ BIENKOWSKA, Danuta: *Odbicie stylu przekładu Biblii J. Wujka w literaturze polskiej*, in: KAMIŃSKA, Maria (ed.): *Jan Jakub Wujek. Tłumacz Biblii na język polski. W czterechsetną rocznicę wydania Nowego Testamentu 1593-1993*, Łódź 1994, s. 162-168.

⁵⁵ STEFANOWSKA, Zofia: *Historia i profecja. Studium o Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego Adama Mickiewicza*, Kraków 1998.

3. Przeto BÓG zesłał na bałwochwalców największą karę, to jest niewolę.
4. I stała się połowa ludzi niewolnicą drugiej połowy, chociaż wszyscy pochodzili od jednego Ojca. Bo wyrzekli się tego pochodzenia, i wymyślili sobie różnych Ojców; jeden rzekł, iż pochodzi od ziemi a drugi od morza, a inni od innych.⁵⁶

Uwagi końcowe

Zaprezentowane w powyższym opracowaniu uwagi na temat językowych doświadczeń w dziedzinie polskiej translatoryki biblijnej dają niewątpliwe podstawy do sformułowania kilku ogólniejszej natury konkluzji. Jak pokazują to dotychczasowe obserwacje filologiczne, a także biblistyczne, w liczącej z górą sześć wieków tradycji przybliżania polszczyźnie tajemnic *Księgi nad księgami* zaznacza wyraźnie swą obecność wzorzec stylowy, łączący w swych zasobach repertuar cech swoistych, o wielorakiej proveniencji oraz ukształtowaniu formalnym. Najbardziej wyraznym znamię jest obecność w jego zasobach cech będących efektem przeniesienia na językowy grunt rodzimych praktyk przekładowo-biblijnych szeregu pierwotnych właściwości języków biblijnych (cechy prymarne), obok równie nacechowanych stylowo wyznaczników wyrosłych na gruncie doświadczeń polszczyzny biblijnej (cechy wtórne). Uobecnienie się pierwszej grupy owych właściwości stanowi wypadkową dominującej w dziejach polskiej translatoryki biblijnej metody opartej na tłumaczeniu werbalnym (dosłownym), szczególnie silnie zaznaczającym swoją obecność w staropolskich pracach przekładowo-biblijnych. Drugi zaś zespół cech, objawiający się tendencją do językowego konserwatyzmu polskiego stylu biblijnego, jest z kolei efektem uzyskania przez niektóre z tłumaczeń *Biblii* na język polski szczególnego, wielowiekowego statusu, jak miało to miejsce w wypadku katolickiej *Biblii Wujka* (1599) oraz protestanckiej *Biblii gdańskiej* (1632). W kręgu uwarunkowań właściwych polskiej tradycji przekładowo-biblijnej, mających istotny wpływ na jej kondycję językowo-stylistyczną, postrzegać także należy tyłeż trwale, co znaczące związki polszczyzny biblijnej z jej literackimi doświadczeniami, sięgającymi swymi początkami polszczyzny renesansowej, współtworzącymi rozliczną serię poetyckich i stylizacyjnych form przybliżania przebogatych zasobów językowych ksiąg biblijnych. Wszystkie te czynniki składają się na mocną podstawę do zaliczenia konstant polskiego stylu biblijnego w poczet cech właściwych stylistyce wysokiej, w rozumieniu dystynkcji wywiedzionych z tradycji retoryki klasycznej.

⁵⁶ MICKIEWICZ, Adam: *Powieści poetyckie. Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, eds. Władysław FLORYAN – Zygmunt DOKURNO, Warszawa 1982, s. 211.